

METİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA FOLKLOR VE GARİP ŞİİRİ*

Folklore and Garip Poetry In The Context of Intertextuality

Prof. Dr. Yakup ÇELİK**

ÖZ

Metinlerarasılık, yeniden kaleme alınan metinlerin öncekilerle olduğu kadar çağdaş, yeni metinlerle kulan alışverişler üzerinde durur; dolayısıyla bir metnin gelenekle kurduğu bağlar da araştırma konuları arasındadır. Metinlerarasılığın varsayımları, sorunları ve yöntemleri geleneksel söylemlerin çözümlemelerinde kullanılır. Bu çerçevede bakıldığında, modern akımlar dâhilinde ve yenilik iddiasıyla ortaya çıkan metinlerin temelinde metinlerarası yaklaşımın alıntı, anırtırma, palempsest, pastiş, parodi vd. yöntemleriyle sözlü kültür geleneğine ait unsurların barındırılması veya onlardan vazgeçilmemesi dikkat çekicidir. Sözlü kültür unsurlarının, halk şiirinin ve halka ait söz hazinesinin modern yaşama tarzları ve modern edebiyatla ilişkisi hiçbir dönem değerini kaybetmemiştir. Geleneği reddettiğini dile getiren ve yeni bir söylem geliştirdiğini ileri süren akımlarda bile kolektif bilinç ve belleğin, söz hazinesinin, geleneksel sözlü kültür varlıkları barındırdığı ortaya çıkmaktadır. Garip Hareketi bu çerçevede gelenekle bağı koparmayı iddia etmiş bir akımdır. Ancak bu hareketin temsilcilerinin zaman içerisinde yayımladıkları şiirlerde sözlü kültür geleneğinin içerisine girmeleri veya kolektif bilinç temel unsurlarından kopamamaları, daha yerinde bir söyleyişle bir hazine olarak ona sürekli başvuruları dikkat çekicidir. Garip şiirleri metinlerarasılık bağlamda ele alındığında, sözlü kültür geleneğinin türleri olan türkü, masal, ağıt, bilmece ve destanın hem anlatım tekniği olarak hem de anlam ve çağrışım zenginliklerine yol açtığı görülür. Yani folklor malzemesi, şiirin anlatım evrenini genişletmiş, aynı zamanda Garip hareketinin şiirde aradığı “bütün hususiyeti edasında olan söz” ilkesinin karşılanmasını da sağlamıştır diyebiliriz. Bu bakımdan halk edebiyatı türlerinin, modern söylemle ortaya çıkmış metinlerde anlam ve biçim bakımından dönüştürülerek varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Modern şiirin kaynak olarak folklorik unsurlardan vazgeçmediği, daha yerinde bir söyleyişle sözlü kültür geleneğinden kopmadığı görülmektedir. Garip şiirinde, az sayıda olmasına karşın, sözlü kültür unsurlarının bu vazgeçilmezliği ortaya koyması dikkat çekicidir. Garip Hareketi temsilcilerinin şiirleri metinlerarası alışverişler bağlamında incelendiğinde, onların sözlü kültür geleneğine özgü anlatım türkü, masal, tekerleme, ağıt ekseninde bazen biçim bazen de anlam dönüştürmeleri gerçekleştirerek kendilerine özgü bir söyleyiş tarzı oluşturdukları görülür. Garip Hareketinin temsilcileri de bu temaları işlerken halk diline ve anlatımına zaman zaman başvurmak gereği duymuştur. Orhan Veli Kanık, kullandığı halk diline ait söz ve söz grupları dışında, sıklıkla türkü formuna başvurmuş, böylece şiirini daha ahenkli bir yapıya dönüştürmüştür. Garip poetikasına en bağlı şair olan Orhan Veli'nin *Destan Gibi*'de türkü formunu modern bağlamda ele alması, şiirde yeni bir ses arayışı olarak da yorumlanabilir. Oktay Rifat, halkın kullandığı söz ve söz grupları dışında, tekerleme ve ağıt formuyla modern insanın trajedisini yansıtmaya yoluna gitmiştir. Geleneğe ait formu, anlam bakımından dönüştürmüştür. Bu arada Karacaoğlan tarzında, hece vezniyle, hatta mahlas kullanarak şiir kaleme alması da folklorik öğelerin hangi seviyede benimsendiğinin ve vazgeçilmezliğinin de delili niteliğindedir. Sözlü kültür, metinlerarası bağlamda modern şiirin içinde öykünme ve yansıtmaya çevresinde varlığını sürdürür. Melih Cevdet Anday, *Bilmece*'de folklor unsurunu yeni bir bağlama taşıması birtakım anlam ve biçim değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Anlam dönüştürmeleri, geçmişe dair bir olayı veya ruh halini anlatmaz. Daha çok, güncel beğeniler, anlık duygulanmalar ve sosyal – siyasal yorumların dile getirilmesinde kullanılır. Makalenin ortaya çıkardığı sonuçlardan en önemlisi sözlü kültürün, hangi bağlamda olursa olsun, zamana karşı dayanıklı oluşudur. Biçim ve anlam bakımından farklılıklara uğrasa bile sözlü kültür unsurlarının, edebiyattaki vazgeçilmezliği ortaya konulmaktadır. Garip Hareketinin, dolayısıyla Orhan Veli'nin geleneğe yönelmesinde dış faktörlerin de etkili olduğu bilinmektedir. 1940'lı yıllarda Köy Enstitülerinin varlığı gibi. Bu çalışma, folklor öğelerinin Garip şiirinde metinlerarası çerçevede nasıl ele alındığını, hangi anlam ve biçim değişimlerine uğradığını örnekleriyle belirleme ve bunların tartışılması üzerine kurulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Metinlerarası ilişkiler, folklor, Garip Hareketi, anırtırma, öykünme.

* Geliş tarihi: 1 Eylül 2020 - Kabul tarihi: 15 Kasım 2020
Çelik, Yakup. “Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Folklor ve Garip Şiiri” *Millî Folklor* 128 (Kış 2020): 19-27

** Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye,
ycelik1234@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9252-8221

ABSTRACT

Intertextuality refers to the connections of rewritten texts with tradition as well as contemporary texts. Therefore connections between texts and tradition have also been enquired. Hypothesis, problems and methods of intertextuality have been used in analyzing traditional discourse. Within this scope it is remarkable that literary texts which produced under the thumb of modern movements are based upon intertextuality methods as citation, allusion, palimpsest, pastiche and parody etc. and also elements of oral culture together. Oral culture, folk poetry and the relationship between colloquial language and modern life has never fallen in value. Even within movements which assert that they ignore tradition and develop a new discourse; collective unconscious, collective memory, traditional vocabulary and oral culture can be observed. In this context Garip is a movement which claimed that they broke with tradition. However, it is interesting that poems of the representatives of this movement contain overtones of oral culture and collective unconscious. When Garip poems are considered on intertextuality basis; the enriching effect of productions of oral narrative tradition - folk songs, fairy tales, requiems, riddles, epic stories - can be seen obviously. In other words, oral culture extends horizons of narration and meets the seeking of Garip movement which can be summarized as “expression involving exclusivity in its manner”. In this context, it can be asserted that genres of folk literature continue their existence in modern poetry by transforming in sense and shape. It is observed that folkloric elements hold their ground in modern poetry as a rich source. In Garip poetry, although there are few examples, oral culture traces prove this indispensability. When the poems of the representatives of Garip movement are analyzed in the context of intertextuality it can be seen that they developed a new discourse by transforming and using oral culture products as folk songs, folk tales, nursery rhymes and requiems. Orhan Veli put the use of folk song and thus he transformed his style to a more harmonious structure in need of finding a new sound in poetry. For instance he benefited the genre of folk song in *Destan Gibi*. Oktay Rifat, besides using colloquial language and idioms, also preferred representing the tragedy of modern people with nursery rhymes and requiems. He transformed traditional genres in terms of meaning. He also wrote in style of Karacaoglan with syllabic meter even with a pseudonym. This attitude can be seen as the proof of indispensability of folkloric elements for his poetics. Oral culture subsists in modern poetry in the context of intertextuality. Melih Cevdet Anday benefited from folklore in a new context in *Bilmece*. He transformed the meaning; he didn't discuss the past. Instead he stated his momentary emotions, current inclinations or his positions against social-political events. The most important outcomes of this article is that oral culture has durability in any context and it is indispensable for literature even if it transforms in terms of form and meaning. Thus it is known that Garip movement, especially Orhan Veli fronted tradition in consequence of social factors such as existence of village institutes in 1940's. This study states the benefiting of folkloric elements in Garip poetry with examples in the context of intertextuality and the transformation of these elements in terms of style and meaning.

Key Words

Intertextuality, folklore, Garip Movement, allusion, pastiche.

Giriş

Folklor unsurlarının veya halk edebiyatı türlerinin modern edebiyatla ilişkisi, kesin-tisiz olarak her dönemde vardır. Pertev Nail Boratav, bu tesirin asla kesilmediğini, hatta bazı dönemlerde etkili bir rol aldığını belirtmektedir: “Halk edebiyatı, ferdi edebiyat tekevvün ettikten sonra, zaman ve şartlara göre az veya çok bu edebiyat üzerinde tesirini göstermekte devam eder. Bu tesirin aşgariye indiği devirler olduğu gibi, yüksek kültür edebiyatının halk edebiyatına tesir ettiği de vâkidir. Hattâ halk edebiyatı mahsullerini cemiyetin her türlü kültür hâdiselerini, istidatları derecesinde aksettirmek vasfıyla temyiz ettiğimize göre, bu tesirin asla kesilmediğini kabul etmek lâzım gelir. Bu halk edebiyatı mahsullerinin tahlilinde daima göz önünde tutulması icap eden ayrı bir meseledir” (Boratav: 1982: 36).

Halk edebiyatının modern edebiyat içerisinde yaşaması, sözlü kültürün yazılı kültüre taşınmasıyla benzerlik gösterir. Walter J. Ong, kültürü sözlü ve yazılı dönem olarak iki çerçevede ele alır: “Sözlü kültürlerde toplumun ortak malı olan hazır kalıplar ve yoğun biçimlendirmeler, yazılı kültürde yazının üstlendiği görevlerden bazıları görürken, elbette, deneyimlerin zihinsel düzenlenişini, düşüncenin tarzını da belirler. Sözlü kültürde deneyimler, belleği pekiştirecek şekilde akla yerleştirilir” (Ong, 2013: 51). Birincil sözlü

toplumlarda kolektif bilincin ve belleğin, söze dayalı kalıplaşmış biçimlerin hâkimiyeti; ikincil dönem, yani yazılı kültür egemenliğinde ise deneyimler ve elektroniğe dayalı zihnin devreye girdiği belirtilir. Sözlü anlatım ile folklorik öğeler, yazılı anlatım ile modern edebiyat kastedilmektedir.

Metinlerarasılık bir çözümlene yöntemi olarak ortaya çıktığından bu yana edebî metinlerin aynı zamanda gelenekle, folklorla ilişkisinin derecesi sorgulama nesnesi yapılmıştır. 1941 yılında yayınladıkları bildiriye, gelenekle hiçbir bağının bulunmadığını iddia eden ve eserlerini bu çerçevede kaleme aldığını söyleyen Garip Hareketinin metinleri bile bu bağlamda incelendiğinde folklor ürünlerinin anıtsırma, kolaj, öykünme gibi bazı yöntemlerle modern şiire kaynaklık ettiği, başka bir deyişle modern şiiri gelenekle birleştirdiği görülür.

Elbette geleneğin dönüştürülmeden, olduğu gibi modern şiirin içerisinde yer alması düşünülemez. Aktulum, geleneksel olanın etkin bir güç barındırdığı görüşündedir. “Geçmişten gelen her şey gelenek değildir. Geleneksel olan kültür düzleminde aktarılan ve aktarmanın özel bir biçimini oluşturan şeydir. Onu belirleyen yalnızca aktarılır olması değil, aynı zamanda aktarılma biçimidir” (Aktulum, 2013: 16). Bu çerçevede geçmişe ait folklorik unsurların Garip şiirinde de bir süzgeçten geçirilerek ve seçime tabii tutularak aktarıldığı söylenebilir.

Bu bakımdan Garip Hareketinin ortaya çıkışı ve fonksiyonu hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Garip Hareketi olarak bilinen, 1941 Mayıs’ında aynı adla ortak bir kitap ile edebiyat dünyasına giren Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat Horozcu ve Melih Cevdet Anday; şiir tarihi açısından küçük ancak önemli bir değişimin öncülüğünü yapmıştır. (Geniş bilgi için bakınız: Sazyek, 1999: 41-45). Garip Hareketinin ortaya çıktığı 1940 sonrası, Türk şiirinde yeni arayışların doruk noktasına ulaştığı bir dönem. Öyle ki şiirin gideceği istikameti tayin etme noktasında her türlü arayış söz konusu. 1941 yılında Orhan Veli ve arkadaşlarının şiiri, konuşma diline yaklaştırmaları, orta insan dediğimiz halkın zevklerini ve sıradan dünyasını şiir iklimine taşımaları bu konudaki son önemli adım niteliğindeydi. Garip Hareketini başlatan üç şairin Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat Horozcu ve Melih Cevdet Anday’ın öncelikli hedefi “şairâne” ile mücadele etmek, konuşma diliyle de şiir yazılabileceğini ortaya koymaktı. “Hiçbir şeyden çekmedi nasırdan çektiği kadar” mısraında olduğu gibi halk, duyguları, düşünceleri, şiir iklimine taşınmak istendi. Bunlar o ana kadar, kendi şiir zemininde beslenen halk şiirini ne derece etkiledi, halk şiiri başka bir zemine kayıp zayıfladı mı? Bu bir başka tartışmanın konusudur. Ancak halkın dünyasının şiire taşınması ister istemez halka ait söyleyişlerin de modern şiirde kendine zemin bulmasına yol açmıştır. Metinlerarasılık çerçevesinde, bir inceleme yapıldığında geleneğin biçim ve anlam bakımından değiştirilip dönüştürülerek yaşatılması söz konusu olacaktır. Garip Hareketi, kültürel mirastan, halk edebiyatı türlerinden temasına uygun dokuyu alıp farklı bir metin ve bağlam çevresinde dikkatlere sunmaktadır.

Şimdi bu metinlerarası ilişkileri Orhan Veli’nin ve diğer Garip şairlerinin bazı şiirlerinde görelim.

Orhan Veli: Türkü Formuna Dönüştürülen Duygular

Garip şiirinde en çok işlenen tema, biraz da hareketin “poetik yapısındaki toplumcu yönelimin” de gereği olarak sıradan insanın hayatıdır. (Sazyek, 1999: 133). Bu nedenle orta insan dediğimiz halkın günlük yaşantısındaki zevkleri, davranışları, duyguları, heyecanları; bazen ona özgü bir anlatım diliyle dikkatlere sunulur. Aslında gelenekle, bir başka deyişle Türk şiirinin geçmişten getirdiklerinin tümünü reddetmekle yola çıkan Garip, ele aldığı orta insan nedeniyle zaman zaman geleneğin dünyasına girmek, oraya dokunmak durumunda kalmıştır.

Garip Hareketinin mensupları, ilk yıllarında geleneği devam ettirmenin Türk şiirine hiçbir şey katmayacağını, hatta neredeyse tamamlanmış yapıya bir taş daha ilave etmeden öte gidemeyeceğini ileri sürmekteydi. Ancak sonraki yıllarda, bu düşüncelerinde gözle görülür değişim olur. Orhan Veli'nin, *Vazgeçemediğim* adlı kitabında halk kültürü unsurlarına ve geleneğine ait söyleyişe yer vermesi dikkat çeker. *İstanbul Türküsü* şiiri içerisinde yer alan “İstanbul’un mermer taşları; / Başıma da konuyor aman martı kuşları; / Gözlerimden boşanır hicran yaşları” ve “İstanbul’un orta yeri sinema / Garipliğim, mahzunluğum duyurmayın anama” (1982: 120) mısraları bir halk şiiri türü olan türkü formundadır. Bu mısralar hem avare, âşık halk insanının duygularını ifade eder hem de ahenk ve söyleyiş bakımından halk şiirinin dünyası içerisinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Hakan Sazyek, Orhan Veli'nin yazılarından da hareketle, onun ilk şiirlerinde gerçeküstücü akımın etkisinde olduğunu, daha sonra bu çerçeveye halk şiirini ve halk kültüründen gelen unsurları ilave ettiğini belirtir. (Sazyek, 1999: 100). Ancak bu metne metinlerarasılık bağlamında yaklaşıncı kuramcılar, hem anlam hem de biçim bakımından, yapılan alıntıların, yeni bir zenginliği doğurduğunu belirtirler: “Metnin alıntılarının bir dokusu, örgüsü, bir metinlerarası olduğunu, bir söylemlerarasılığın içerisinde geçtiğini, dolayısıyla da kayda alınan, metinleştirilen her sanatsal, kültürel unsurun yeni bir bağlamda yeni anlamlar üreten devingen bir yapı, bir metinlerarasılık durumuna geldiğini savunurlar. Bir metin yeni bağlamlarda kullanıma sokularak yeni anlamlar üretecektir. Öyleyse metnin artık tek bir bağlamı yok, değişik bağlamları vardır” (Aktulum, 2013: 32). Aktulum’un bu görüşüne göre, sözlü kültürün unsurunun yeni bir bağlama taşınarak anlam bakımından metni zenginleştirdiği ortaya çıkmaktadır. Orhan Veli, hem bu şiirinde hem de daha sonra kaleme alacağı *Destan Gibi – Yol Türküleri*’nde folklor malzemesini anlam ve söylem zenginleştirmesi çevresinde kullanmaktadır.

Orhan Veli'nin şiirindeki sözlü kültürün, dolayısıyla türkünün, en etkili olduğu şiir 1946’da yayımlanan *Destan Gibi-Yol Türküleri* adlı tek metinden oluşan kitapta kendini gösterir. İstanbul’dan Zonguldak’a uzanan yolculuğu türkü – yol destanı tarzında, kendine özgü duyarlılıkla anlatan Orhan Veli, türkülerden ve halk söyleyişlerinden oldukça fazla yararlanır. Bu şiir metinlerarası / folklor bağlamında değerlendirilebilecek niteliktedir. Şiir boyunca kolaj ve anıştırma yoluyla ortaya konan folklorik öğeler metni hem anlam hem de biçim bakımından çok farklı boyutlara götürmektedir. Bu şiirin neredeyse tümünde, Aktulum’un belirttiği gibi, sözlü edebiyat ürünlerinin yeniden biçimlendirilmesi söz konusudur. “Tersine yeniden biçimlendirme sözlü bir edebiyat üzerinden gerçekleştirildiğinde, en azından ilke olarak bir dönüştürme işlemine başvurulmaz, burada amaç daha çok aynı şeyi yinelemektir. Dilsel bir nesneyi kültürel işlevine dokunmadan yeniden üretmek, bir tür aslımı kopyalamak söz konusudur” (2013: 42).

Bu bakımdan da alıntılanan metinler ya çok az değiştirilerek ya da aslına uygun bir şekilde verilir. Henüz ilk mısralarda karşımıza çıkan “Hereke’den çıktım yola, / Selâm verdim sağa sola, / Haydi, benim bu dünyaya garip gelmiş şairim, / Yolun açık ola!” (1982: 127) mısraları söyleyiş ve ölçü bakımından halk şiiri içerisinde değerlendirilebilecek niteliktedir. Bu ifadenin, tıpkı masalların “döşeme” kısmı gibi olaya giriş niteliği taşıdığını belirtmeliyiz.

Orhan Veli bu uzun şiirinde Garip’le birlikte gelen konuşma üslubuna yakın söyleyişini türkü formuyla karşılaştırır gibidir. İzmit’in sokaklarının anlatıldığı iki bölüm bu söyleyişlerin karşılaştırılması mahiyetindedir:

1. “İzmit sokakları yaprak içindeydi; / Başımızda, unutamadığım şehrin havası; / Dilimde hep oraların şarkıları; / Ellerim ceplerimde, / Bir aşağı bir yukarı. / Sonbahar.”

2. İzmit sokakları yaprak içindeydi. 'İzmit'in köprüsü betondur beton, / Nasıl kadrin bilmez yanında yatan, / Sensin gece gündüz gözümde tüten. / Yüreğim yanıktır, ciğerim delik, / Of, of, kemirir bağrımı of, ince hastalık"' (1982: 127).

Bu parçalardan birincisinde konuşma edasıyla mekânın insanı sürüklediği duygu hâli dile getirilmektedir. İkincisinde ise mekânın insanı taşıdığı duygu atmosferi türkü sözleriyle anlatılmaktadır. İkinci bölümdeki sözlerin tırnak içerisinde "alıntı" gibi verilmesi metinlerarası bağlamın en önemli delili sayılır: "Alıntı, metinlerarası ilişkinin en belirtgesel biçimidir. Bir metnin başka bir metindeki varlığını en somut biçimde görünür kılan, ilk akla gelen, en genel ve en sık karşımıza çıkan metinlerarası yöntemdir" (2000: 94). Yine Aktulum alıntının bir karşılaştırmaya zemin hazırlayacağını da belirtmektedir: "2. olarak tanımlanan alıntı ile bir sözcük başka bir bağlamda yinelenir, böylelikle iki ya da daha çok metin arasında bir alışverişe olanak sağlanmış olur. Alıntı bilinçli, istemli bir anımsamadır" (2000: 94). Yukarıdaki iki parçada bir karşılaştırmanın yapıldığı da rahatlıkla söylenebilir. İki parçanın da aynı ruh hâlini ifade ettiği düşünüldüğünde Orhan Veli'nin halk kültüründen ve halk söyleyişinden yararlanarak yeni bir söyleyiş tarzı aradığı da ortaya çıkar.

Destan Gibi-Yol Türküleri'nde her ilin veya ilçenin türküsü, şairin bilinçaltında hazır gibidir. Adapazarı için "Ada yolu kestane / Aman dökülür tane tane"; Hendek için "Hükümet önünden geçtim, / Oturdum bir kahve içtim, / Hendek'te bir güzel gördüm, / Yavuklumdan vazgeçtim; / Hendeğin yolları taştan/ Sen çıkardın beni baştan."; Düzce için "Düzce yolu düz gider / Aman bir edalı kız gider."; Gerede için "Gerede'ye vardık, günlerden Pazar / Kaldırımlarında yosmalar gezer; / Bilmem, bu gurbetlik ne kadar uzar. / Yüreğim yanıktır, ciğerim delik, / Of of, kemirir bağrımı of, ince hastalık"; Sinop sözü konusu olunca "Uy neyimiş neyimiş, aman aman, / Kaderim böyle imiş, / Yâr üstüne yâr sevmek, aman aman, / Ateşten gömleğimiş." (1982: 127-133) türküleri bilinçaltına yerleşmiş duygu yansıtıcıları olarak ortaya çıkarılırlar. Burada türkü formlarının bazen kolaj bazen de anıştırma yoluyla metinlerarası bağlamda, yeni anlam ve biçim zenginliklerine yol açarak kullanılması söz konusudur.

"Ada yolu kestane / Aman dökülür tane tane" ile şiirde uzun bir aradan sonra verilen "Düzce yolu düz gider / Aman bir edalı kız gider" folklorik göstergeleri üzerinde durmak gerekir. Bu iki folklorik gösterge aynı türkü formunun içerisinden alınmıştır:

"Ada yolu kestane / Amanın ada yolu kestane / Dökülür dane dane. / Amanın dökülür dane dane / Kızlar yola dizilmiş, / Amanın alalım birer dane. - Ada yolu düz gider / Amanın ada yolu düz gider, / Bir edalı kız gider / Amanın bir edalı kız gider. / O kız yolu şaşırılmış, / Amanın inşallah bize gider. - Ada yolu yamandır / Amanın ada yolları yamandır, / Bolu dağı dumandır. / Amanın bolu dağı dumandır. / Dostlar vurun sazlara, / Amanın eğlenecek zamandır" (Özbek, 1975: 173).

Ancak Orhan Veli şiirinde, sözlü kültür geleneği olan türküye yapılan kısa göndermeler bir başka anlam ve biçim içerisinden sunulmaktadır:

"Ada yolu kestane / Aman dökülür tane tane.' / Ada demek, Adapazarı demek; / Kadehler şişe olur Çark'ın başında; / Zaten efkârlısın, Ayağını denk al, şekerim." (O. Veli, s.130)

"Düzce yolu düz gider / Aman bir edalı kız gider.' / Düzce'deyim Yeşil Yurt Otelinde. / Otelin önu çarşı, / Salepçiler salep satar otele karşı. / Yine dertli geçirdim geceyi, Şarkılar, türkülerle." (1982: 131).

Burada türküden farklı yerlerde alınan küçük alıntılar biçim ve anlam değişikliğine uğratarak verilir. Hem türkü söyleyiş formundan uzaklaşma vardır hem de anlam çok farklı boyutlara gitmektedir. Metinlerarası bağlamda bu alıntıya "anıştırma" adı verilir.

Anıştırmayı Yaşar Kemal'in folklorik metinlerinde inceleyen Meric Kurtuluş, böylesi metinlerde, okuyucunun sezgi yeteneğinin de devreye girdiğini belirtir: "Anıştırma, 'alıntı' gibi okuru açıkça göndermede bulunduğu metne yönlendirmez; anıştırma yapılan metinle anıştırma yapan metin arasında dolaylı ve kapalı bir söyleşim söz konusudur. Bu yöntemde 'sezdirmek' amaçlanır. Göndermede bulunulan metinden bir sözcük ya da tümce alınır; yeni metne farklı bir biçimde dönüştürülerek yerleştirildiği için okurun belleğine daha fazla ihtiyaç duyulan bir yöntemdir." (2009: 64). Bu çerçevede, okuyucu, iki metne de dikkat ettiğinde, alıntılanan folklorik göstergenin Orhan Veli şiirini, "ben" ekseninde farklı bir dünyaya yönlendirdiğini, böylece anlamı dönüştürdüğünü görecektir. Kaynak durumundaki metin, eğlenceli, fıkır fıkır bir dünyanın insanını dikkatlere sunar, ikincisinde eğlenceden birdenbire hüzne yönelen birey öne çıkar.

Bolu'nun bilinçaltındaki yansıması Köroğlu'dur: "Benden selâm olsun Bolu Beyi'ne / Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır; / Ok gıcirtısından, kalkan sesinden, / Dağlar seda verip seslenmelidir" (s.130). Aynı türkü Cahit Öztelli'nin antolojisinde de "Benden selam olsun Bolu Beyine / Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır / Ok gıcirtısından kalkan sesinden / Dağlar gümbür gümbür seslenmelidir" (1983: 669).

Orhan Veli, Köroğlu türküsündeki bu bölümü şiirine aynı şekilde alır. Ancak şiirin bu kısmından sonrasını kendi söyleyişle dikkatlere sunar. Metinlerarası ilişkilerde bu alıntı "kolaj" olarak tanımlanır: "Kolaj iki aşamada gerçekleşen bir süreç başlatır: Önce bir bütünden bir unsur alınır ve başka bir bütün içerisine katılır. Kolajla bir 'kesme' işlemi gerçekleştirilir, daha önce oluşmuş, var olan iletiler-metinler kesilip alınarak yeni bir yapıya sokulurlar." (Aktulum, 2000: 224). Burada da Köroğlu'ndan alınan parça, sonrasında şairin kendi sesiyle birleşir. Böylece yüksek ses sanki Köroğlu'nun sesiyle yeni bir ivme kazanır. "Hey, hey! / Hey dağlar, hey dağlar, Bolu'nun dağları, hey! / Savulun geliyorum, hey Bolu beyleri!" (s.130). Buradaki destansı söyleyiş tarzı Orhan Veli şiirinde ilk kez okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Bolu çağrışımından kaynaklanan Köroğlu destanı, kahramanlarıyla, mekâna dair görünüşü ve destandan yansıyan alıntılarla, yüksek – alçak ses tınlarının oluşturduğu bir ahenk halinde verilir.

Orhan Veli'nin, bu şiirinde, halk türkülerine başvurarak duygularını dile getirmesini, tonlama farklılıklarını ön plana çıkararak yorumlayan Berna Moran; şiiri başarılı kılan unsurun da duygunun şairce işlemde geçirilmesi ile açıklar: "Bence bu şiirde başarılı olan, duygunun şairce bir işleme tabi tutularak değişime uğratılması, 'form'a ait yapısal bir unsur haline sokulmasıdır." (Moran, 2018: 88).

Orhan Veli Kanık, *Destan Gibi-Yol Türküleri*'nden sonra kaleme aldığı şiirlerinin bir kısmında da halk söyleyişine ve türkü formuna kolaj ve anıştırma bağlamında metinlerarası çerçevede değerlendirilecek nitelikte başvurur. *Tahattur, Sucunun Türküsü, Pireli Şiir, Delikli Şiir, Macera* şiirlerinin halk söyleyişi, atasözü, deyim gibi folklorik öğeler çevresinde, bu bağlamda değerlendirilebileceği kanaatindeyiz.

Folklor ve Metinlerasilik Çerçevesinde: Oktay Rifat – Melih Cevdet Şiiri

Oktay Rifat'ın da özellikle 1945 sonrasında yazdığı şiirlerde halk söyleyişine ait izler dikkati çekmektedir. *Yaşayıp Ölmek Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler* ve *Güzelleme* adlı şiir kitabında halk şiirinin varlığı belirgindir. "Garip dönemindeki şiirlerinde yerli zevke ve halk edebiyatı unsurlarına önemli bir yer vermiştir. Onun bu döneminde görülen halk edebiyatına değer verme anlayışı, Koça Bir Yaz'a Kadar şuurlu bir biçimde devam edecektir." (Özcan, 2005: 92-93). Tarık Özcan, Oktay Rifat'taki halk şiiri etkisini bilinçli bir çaba olarak göstermekte ve son şiir kitabına kadar sürdürdüğünü dile getirmektedir. Sözlü

kültür ürünlerine göndermeler yapan Oktay Rifat'ın şiirleri metinlerarası ilişkiler bakımından incelendiğinde, geleneksel olanın anlam ve biçim olarak dönüşerek varlığını devam ettirdiği görülür.

Folklor göstergelerinin modern şiirdeki varlığı, metinlerarası ilişkiler bağlamında Oktay Rifat'ın *Tekerleme*, Melih Cevdet'in *Bilmece* şiirinde incelenecektir. Sözlü kültür ürünlerinin yoğunlukla sergilendiği diğer şiirlere kısaca değinilecektir.

Oktay Rifat'ın, ağıttan sonra yine bir halk edebiyatı türü olan tekerleme tarzında, aynı adı kullanarak şiir kaleme alması gelenekle bağının güçlülüğünü ortaya koyar: “Maltepe' den yola çıktım/ Bakkalbaşı selam durdu / Bakkalbaşının selamını / Al yanaklı Artin gördü / Alyanak Artin / Alyanak Artin / Karabet Ağayı kim vurdu / Sırma saçlı / Ela gözlü / Saz benizli / Hanım vurdu / Ay gönlüm / Vay gönlüm / Birden beşe say gönlüm / Bir iki üç dört beş” (2014: 102). Tekerlemeye özgü söyleyiş ve ahenk, türle benzerlik göstermekte ancak tema sıradan insanın yaşama sevincini, duygularını anlatır mahiyettedir. “Tekerleme denince ilk akla gelen özellik; ‘anlamsız’, ‘yarı anlamlı yarı anlamsız’ veya ‘saçma sapan’ sözlerden oluşmuş olmasıdır. Hemen ardından tekerlemelerin ağırlıklı olarak masalların girişinde yer al”dığıdır (Duymaz, 2002: 12). Metinlerarasılık çevresinde bakılınca Oktay Rifat'ın tekerlemesi bir öykünme (pastiş) çevresinde değerlendirilebilir: “Bir yazar bu biçimden yola çıkarak kendi metnini yazar. Ancak öykünme, alaycı dönüştürüm gibi, bir metnin biçimini dönüştürerek yeni bir metin oluşturmaz; yalnızca metnin biçimini ‘taklit’ eder. Kesin bir göndergeyi zorunlu kılan öykünme ile iki metin arasında (öykünen ve öykünülen) bir taklit ilişkisi kurulur. Öykünme, bir yazarın dil ve anlatım özellikleri, sözleri taklit edilerek gerçekleşir. Bir yazar bir başka yazarın biçimini kendi biçimiymiş gibi benimseyerek, okurun üzerinde oluşturmak istediği etkiye göre kendi metnine sokarak ya da özgün metnin içeriğini kendi metnine uyarlayarak yeni bir metin ortaya çıkarır. Ancak öykünme yalnızca biçimsel bir taklitle sınırlanmamalı; bir metnin özgün içeriği, izleği de taklit edilebilir.” (Aktulum, 2000: 133). Burada tekerleme bir taklit unsuru olarak ele alınmış, yani Oktay Rifat metnin biçimini korumuş, ancak tekerlemeden yeni bir metin oluşturmuştur. Bu metinde “yarı anlamlı, yarı anlamsız”, “saçma sapan söz” gibi unsurlar da varlığını korumaktadır. Sözlü kültüre ait doku, modern şiirin bünyesinde anlam çevresinde dönüştürülerek sunulmaktadır.

Oktay Rifat'ın şiirinde öykünmeye bir başka örnek, saz şiiri bağlamında kaleme aldığı *Telli Telefon*'dur. Şiirdeki ölçü ve söyleyiş, halk şiirinden ayırt edilemeyecek derecede dikkati çekmektedir. Garip Hareketinin poetik fonksiyonlarıyla uyum sağlayan bir metin olmak yerine âşık edebiyatı geleneğinden gelen özellikleri göstermektedir. Ancak Türk şiirinin geleneğiyle modern şiiri birleştiren bir söyleyişe bu tarz metinlerin zemin hazırladığını da belirtmek gerekir. *Türkan'a Ağıt* şiirinde, ölümlerin arkasından yakılan ağıttan modern söyleyişe büründürülmüş hali söz konusudur. Burada da ağıt kaynaklı folklorik göstergeler bağlamında, asıl metinle folklorik öge arasında öykünen ve öykünülen bir taklit ilişkisi vardır.

Melih Cevdet Anday, özellikle ilk şiirlerinde gelenekten yararlanır. “Sözlü halk edebiyatı ürünlerinden yararlandığı gibi halk ozanlarının şiirlerini değişik formlarla daha etkili kılmak için yeniden yorumlar.” (Durmuş, 2011: 106). Durmuş, yazısının devamında *Karacaoğlan'ın Bir Şiiri Üzerine Çeşitlemeler, Olsun da Gör* şiirlerini de bu değerlendirmenin birer kanıtı olarak sunar. Melih Cevdet Anday, tıpkı Oktay Rifat gibi, gelenekten yararlanma konusunda sadece halk şiirinden değil halk anlatılarından, bilmece ve tekerleme gibi, yararlanılması gerektiği düşüncesindedir. (Sazyek, 1999: 101). Anday'ın ilk şiirlerindeki etkiler de bu çerçevede gelişir.

Sevda Rüzgarı şiirinde halk arasında kullanılan sözler ve söz grupları metnin bütününe hakim durumdadır: “Amanın bana bir hal oldu / Bir hal oldu a dostlar / Amanın beni bir rüzgar aldı / A dostlar bir rüzgar aldı / Bu rüzgar ne rüzgarı / Amanın sevda rüzgarı / Sevda rüzgarı a dostlar!” (1996: 61). Şiir boyunca tekrarlanan “a dostlar” ibaresi hem ahenkli bir söyleşin kapısını aralamakta hem de halk arasındaki bir konuşma üslubunun metne taşınmasını sağlamaktadır. “Amanın bir hal oldu.” ifadesi aynı bağlamda değerlendirilebilecek türdendir.

Melih Cevdet’in *Bilmece* isimli şiirinde sözlü halk kültürünün modern şiirle sentezi gibidir. “H / Evimin bir odası var / İçinde deli döner. Elektron / Çat burda çat ayın arkasında / Hem burda hem ayın arkasında. Çekirdek / Fenerin kapısını çaldım Zırzopun biri açtı” (1996: 109). Bu şiir hem çocukların saf ve masum dünyalarına Garip Harekete uygun tarzda bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir hem de gelenekten, halka ait sözlü kültürden yararlanmanın farklı bir boyutu olarak yorumlanabilir. H ile Hiroşima’ya atılan atom bombasının insanlığa verdiği zarar, çocuklara özgü bir anlatımla dile getirilmektedir. H, Elektron ve Çekirdek sorularının bilmece türü ile cevaplandırılması ve bunların tıpkı bilmece türünde olduğu gibi ahenkli şiir formunda verilmesi Melih Cevdet’in sözcüklerle gerçekleştirdiği bir başarı olarak da görülmelidir.

Bilmece şöyle tanımlanmıştır: “Tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan, bitki gibi canlıları; eşyayı; zeka, güzellik nevinden mücerret kavramlarla, dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın – uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir.” (Elçin, 1989: 1). Burada ele alınan bilmece, daha yerinde bir söyleyişle folklorik ürün, Aktulum’un ifadesiyle “bir dizi dönüştürüm işleminden geçirilerek”, “yeni bir bağlamda, yeni bir yapıta bir dizi biçimsel ve anlamsal değişikliklerle katılarak” (Aktulum, 2013: 35) farklı bir metnin oluşumu sağlanmıştır. Bilinen bilmece söyleyiş tarzını ve biçimini korumuş fakat geleneksel olarak hiç ele alınmayan İkinci Dünya Savaşına yönlendirmiştir okuyucunun dikkatini.

Sonuç

Sözlü kültür unsurlarının modern şiir içerisinde varlığını sürdürmesi, hem geleneğin gücünü ortaya koyması bakımından hem de halkın tarihi zaman içerisindeki üretiminin yaşatılma süreci açısından son derece önemlidir. Metinlerarası bağlamda folklor ve Garip Hareketi ilişkilendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Garip şiiri poetik duruşları bakımından gelenekten yararlanmayı reddeden bir anlayışla oluşturulmuştur. Ancak sıradan insanın hayatı ve onun günlük konuşma dili şiirde esas alındığından halk söyleyişi ve halkın kullandığı ibarelerden kaçamamışlardır. Bu bakımdan, Garip şiirinde, folklorik ögenin yeni bir form ve söyleyiş içerisinde kullanılması dikkat çeker.

Orhan Veli, *Destan Gibi – Yol Türküleri*’ni günlük konuşmalarla bilinçaltında beliren türkülerin kaynaşması tarzında kaleme almıştır. Bu şiirde metinlerarası bağlamda, folklor ve sözlü kültür unsurlarının bazen kolaj, bazen de anırtırma yoluyla dönüştürülerek verildiği görülür.

Melih Cevdet Anday ve Oktay Rifat, şiirlerinde folklorik öğeleri yansıtır. Masal, tekerleme, ağıt, bilmece gibi sözlü anlatım ürünlerini metinlerarası bağlamda yeniden canlandırırlar.

Halk edebiyatı türleri, Garip temsilcilerinde, reddetmelerine rağmen dikkat çekici boyutta hatta vazgeçilemeyen bir kaynak gibi, birtakım biçem ve anlam değişiklikleriyle varlığını sürdürmektedir.

Gelenekten uzak bir anlatım tarzını benimseyen Garip Hareketi, milli kültürü temsil eden folklor öğelerini ve geleneksel anlatım yöntemlerini yeni bağlamda alıntılararak ve yeniden kullanarak vermek durumunda kalmıştır.

Denilebilir ki, folklorik eserler ve geleneksel sözlü kültür ürünleri; zaman içerisinde birer ana metin görevini üstlenerek milletin kültürel temelini oturmuşlardır. Klasik birer ürün haline gelmişlerdir. Bu bakımdan, hiçbir dönemde “folklor şiire düşman” olmamıştır. Metinlerarası incelemeler bu yargıyı, deliller ortaya koyarak güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktulum, Kubilay, *Folklor ve Metinlerarasılık*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Aktulum, Kubilay, *Metinlerarası İlişkiler*, Ankara: Öteki Yayınevi, 2. Basım, 2000.
- Anday, Melih Cevdet, *Toplu Şiirleri I – Rahatı Kaçan Ağaç*, İstanbul: Adam Yayınları, 1996.
- Boratav, Pertev Naili, *Folklor ve Edebiyat I*, İstanbul: Adam Yayınları, 1982.
- Durmuş, Mitat, *Melih Cevdet Anday'ın Şiir (Ç)evreni*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2011
- Duymaz, Ali, *İrfanı Arzulayan Sözler – Tekerlemeler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Elçin, Şükrü, *Türk Bilmeceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, 1989.
- (Horozcu), Oktay Rifat, *Bütün Şiirleri I*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, 2014
- (Kanık), Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Can Yayınları, 18. Basım, (Derleyen: Asım Bezirci), 1982
- Kurtuluş, Meriç, “Ağrıdaki Efsanesi’nden Sözlü Edebiyata ‘Metinlerarası’ Bir Yolculuk”, *Milli Folklor*, Yıl:21, sayı:83, 2009, s.62-69.
- Moran, Berna, “Orhan Veli’nin Yol Türküleri’nde Ton Değişiklikleri”, *Edebiyat Üzerine Makaleler – Röportajlar*, İstanbul: İletişim yayınları, 6. Baskı, 2018, s.79-88.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözlü Teknolojileşmesi*. Çev. Sema Postacıoğlu Banon. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2013.
- Özbek, Mehmet, *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1975.
- Özcan, Tarık, *Şair ve Sözlü Mahşeri Oktay Rifat*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Öztelli, Cahit, *Halk Türküleri Evlerinin Önü*, İstanbul – Özgür Yayın Dağıtım, 2. Basım 1983.
- Sazyek, Hakan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Garip Hareketi*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, 1999.